

MEGYERI NÓRA

Polgári Jogi Tanszék

Témavezető: dr. Szeibert Orsolya Ágnes PhD egyetemi adjunktus

A CSELEKVŐKÉPESSÉG SZABÁLYOZÁSÁNAK ÚJ IRÁNYAI

„Oh, a várad felsóhajtott!
Gyere nyissuk, velem gyere.”
(Balázs – Bartók)

1. Bevezetés: a cselekvőképesség jelentősége

Végigtekintve a cselekvőképesség szabályozásának történetén és az értelmi vagy pszichoszociális fogyatékossgal élő személyek társadalomban betöltött helyének, egyidejűleg jognyilatkozat-tételi képességének egyre változó megítélésén, szinte tapintható a szabályozás oltalmi jellege és az önrendelkezés iránti igény – mint nemzetközi szinten is megjelenő követelmény – között húzódó feszültség. Miután a cselekvőképesség – az, hogy valaki a saját nevében jogokat szerezhessen és kötelezettségeket vállalhat – valamennyi személyes és vagyoni jellegű jognyilatkozat érvényességének az alapja, annak korlátozása vagy kizárása az egyén életviszonyainak alakulására, alakítására nézve alapvető jelentőséggel bír. Az elemzés célja annak bemutatása, hogy a fogyatékossgal élő nagykorú személyekkel kapcsolatos társadalmi attitűdök, valamint a nemzetközi eszmei irányzatok és jogfejlődés miként befolyásolják a hazai szabályozást, továbbá, hogy az állam által vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek a jogalkotó közvetítésével elérhetik-e a gyakorlati jogalkalmazás szintjét.

2. A fogyatékossg társadalmi háttere

Bár a fogyatékossg és a cselekvőképesség korlátozása nem szükségszerűen együtt járó fogalmak, a cselekvőképesség korlátozása kétség kívül azokat a nagykorú személyeket érinti elsősorban, akik valamilyen értelmi vagy pszichoszociális fogyatékossgal rendelkeznek, jóllehet egyes államok gyakorlatában az érzékszervi (szenzoros) fogyatékossgon alapuló korlátozás is ismert volt. Mivel a fogyatékossg absztrakt fogalma nehezen ragadható meg, a definíció hiánya – az ún. *non-definition* jelensége¹ – inkább a fogyatékossgal élő *személyek* körének meghatározásához, valamint a fogyatékossgot pusztán betegségként vagy hiányosságként felfogó szemlélettel szemben a társadalmi szerepek, funkciók betöltésének képességére építő definíciók

¹ DE BURCA 2010. 13.

elterjedéséhez vezet.² Ezt a szemléletet hordozza az Egészségügyi Világszervezet FNO osztályozása is, amely komplex módon teszi lehetővé a fogyatékoság vagy valamely egészségi állapot funkcióvesztésben megtestesülő következményeinek mérését és a kapott adatok összehasonlítását.³ A cselekvőképességnek önmagában a fogyatékoság tényén alapuló korlátozása azonban – ahogy azt a legújabb nemzetközi jogfejlődés is igazolja – sérti a fogyatékosággal élő személyek emberi jogait. Ez a szabályozást illetően azzal a következménnyel jár, hogy a fogyatékoságnak ki kell hatnia az egyén életviszonyait érintő belátási képességre, és a döntés során a fogyatékosággal élő személy családi-társadalmi környezetének, kapcsolatrendszerének vizsgálata is nélkülözhetlenné válik.

A fogyatékoság – és itt is elsősorban az értelmi és pszichoszociális fogyatékoság – megítélése történetileg is folyamatosan változó képet mutat. Míg a középkortól kezdve az elmebetegekre – mint saját „bűnös” magatartásuk következményeinek elszenvedőire – egyfajta morális nézőpontból tekintettek, a XVIII. századtól kezdve teret nyert a fogyatékoság orvosi okainak hangsúlyozása, az ún. orvosi modell, és a felvilágosodás légkörében a fogyatékosággal élők kezelésébe, gyógyíthatóságába vetett hit uralta Európát. A kívánt eredmények hiánya életre hívta a fogyatékoság társadalmi konstrukciójának elméletét, amely szerint a fogyatékoságot maga a társadalom hozza létre azáltal, hogy egyes embereket kirekeszt a sorai közül. A jóléti államokban a fogyatékoság okozta hátrányokat szociális ellátások révén kívánták kompenzálni, azaz különböző juttatások révén igyekeztek a társadalmi kirekesztettséget és a jogok gyakorlásától való távortartást ellentételezni, ezt nevezzük a fogyatékoság társadalmi modelljének. Az 1970-es években az Egyesült Államokban útjára indult a fogyatékoság emberi jogi modelljének irányzata, amely a fogyatékosággal élő személyek jogegyenlőségére helyezte a hangsúlyt, melynek a befogadó társadalom adhat valódi keretet.⁴ A fenti modellek korlátain túllépve egyes szakértők eljutottak a fogyatékoság „posztmodell” megközelítéséhez, mely szerint *„a modellekben való gondolkodás ideje lejárt, [...] a posztmodern világ bonyolultsága közepette a fogyatékoságra vonatkozó gondolatok és elméleti perspektívák nem értelmezhetőek egyetlen modell keretein belül.”*⁵ Ennek egyik eredője a kritikai fogyatékoságtudomány megjelenése volt, amely elsősorban a fogyatékosággal élők tapasztalatainak a megismerésére épít, így a fogyatékoság a maga komplex – kulturális, biológiai és pszichológiai – összefüggéseiben jelenik meg, egyidejűleg magával hozza a rugalmas nézőpontok és a változó definíciók iránti igényt.

² Ld. a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény 4. § a) pontjában meghatározott státuszt, miszerint: *„Fogyatékos személy: az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással – illetve ezek bármilyen halmozódásával – él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja.”*

³ KÖNCZEI 2009a.

⁴ Vö. QUINN – FLYNN 2012. 28-31., valamint KÖNCZEI – HERNÁDI: A fogyatékoságtudomány főfogalma és annak változásai. In: NAGY (szerk.): 2011. 9-17.

⁵ KÖNCZEI – HERNÁDI: uo. 9.

A mai magyar társadalmi helyzetet tekintve, a legutóbbi, 2011. évi népszámlálás adatai szerint 490 ezer fogyatékossgal élő személy él Magyarországon.⁶ Világviszonylatban a Föld 7 milliárdos népességéhez képest a fogyatékossgal élők becsült létszáma 650 millió.⁷ Egy 2011-ben közzétett kutatás⁸ részletesen foglalkozott a magyarországi fogyatékossgal élő személyek helyzetével, melynek egyik megállapítása szerint az érintettek megélhetése elsősorban a jóléti szolgáltatások függvénye, így „*az akadályozott és egészségkárosodott emberek minden esetben inkább az erősebb, gondoskodóbb államot, a társas támogatást preferáló attitűdökkel rendelkeznek*”,⁹ s nem az önálló boldogulás lehetőségét részesítik előnyben.

3. A cselekvőképesség szabályozásának története

A jogképesség és cselekvőképesség dichotómiája az áruviszonyok fejlődésével és az egyén szabadságának XIX. századi előtérbe helyezésével nyerte el mai értelemben vett jelentőségét. A cselekvőképesség (cselekvési képesség) kategóriáját a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló 1877. évi XX. törvénycikk (a továbbiakban: gyámtörvény) már ismerte, míg a korlátozott cselekvőképesség kifejezést a házassági jogról szóló 1894. évi XXX. törvénycikk (a továbbiakban: házassági törvény) tette általánossá,¹⁰ amely megvonta a cselekvőképtelenség tartalmi határait is. Amióta tehát a tételes jog rendelkezéseket tartalmaz a cselekvőképességről, különbséget tesz a cselekvőképtelenség és a korlátozott (korlátolt) cselekvőképesség között is, igaz, időszakonként eltérő tartalommal. A jogtudomány a cselekvőképesség korlátozását, mint oltalmi szabályt értelmezte a fogyatékos akaratképességű személyek védelmére, elismerve, hogy a betegek lehetnek világos időszakai, amikor gazdaságilag ésszerű döntést képes hozni. A kor szabályozási megoldásának érdekessége, hogy: „*[A] magyar jog eszerint nem ismer olyan gondnokságot, amely a cselekvőképességet általában teljesen kizárná. Így az elmebetegség címén gondnokolt is csak annyiban cselekvőképtelen, amennyiben betegsége miatt eszének használatától valóban meg van fosztva; világos pillanataiban, vagy ha felgyógyult, avagy nem is volt beteg, éppen olyan (korlátozott) cselekvőképessége van, mint a kiskorúnak.*”¹¹ – kivéve a házassági törvény alkalmazásában, ahol is teljesen cselekvőképtelennek minősült. Más volt tehát az elmebetegség megítélése, azaz nem elsősorban a forma – a gondnokság – határozta meg a tartalmat, a cselekvőképesség terjedelmét. Az elmebetegeken túl a gyámtörvény a magukat jelekkel megértetni nem tudó siketnémák gondnokság alá helyezését is előírta,

⁶ Forrás: KSH adatbázis: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00 (letöltve: 2014. 06. 30.)

⁷ Erre az adatra hivatkozik az ENSZ Közgyűlése az A/RES/63/150 (18. 12. 2008.) határozatában. <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/RES/63/150> (Letöltve: 2014. 06. 30.)

⁸ NAGY (szerk.) 2011.

⁹ HAJDU: A jóléti ellátások szerepe és az állammal kapcsolatos attitűdök. In: NAGY (szerk.) 2011. 138.

¹⁰ HORVÁTH 2006. 193.

¹¹ SZLADITS 1941. 564.

esetükben a gondnokság alá helyezés tulajdonképpen önmagában a fogyatékoság ténye alapján lehetséges volt, amit a korabeli jogirodalom hol elismert,¹² hol cáfolt.¹³

Az 1928-ban az Országgyűlés elé terjesztett Magánjogi Törvényjavaslatban (a továbbiakban: Törvényjavaslat)¹⁴ – bár törvénybe végül nem iktatták – általános szabályként körvonalazódik az értelmes akaratelhatározásra képtelen elmebetegek cselekvőképtelensége, amelyet egyelőre vélelem szintjén rögzítettek a gondnokság alá helyezett elmebajosok tekintetében.¹⁵ A Törvényjavaslat a különböző érzékszervi fogyatékosággal élők számára lehetővé tette volna a cselekvőképesség korlátozása nélküli, az érintett kívánságára történő, úgynevezett egyszerű – gyámhatósági – gondnokrendelést, amely kiterjedhet az illető személy egy adott ügyére, az ügyei meghatározott csoportjára vagy valamennyi ügyére is.¹⁶

A családjog egységes kodifikációját megteremtő Csjt.¹⁷ végrehajtási jogszabálya – a Csjté.¹⁸ – kezdetben magába foglalta a személyi jog cselekvőképességgel és gondnokság alá helyezéssel kapcsolatos anyagi jogi és eljárásjogi szabályait. Itt rögzült először a cselekvőképesség kizárásának és korlátozásának az a tételes jogi modellje, ami gyakorlatilag változatlanul került át az 1959. évi Ptk.-ba. A cselekvőképességet kizáró gondnokság összességében tehát meglehetősen későn vált a magyar jogrendszer részévé, ennél sokkal szerveesebb fejlődést mutat a cselekvőképességet korlátozó gondnokság jogintézménye, melyben érdemi változást a Ptk. 2001.¹⁹ évi módosítása hozott. Ennek következtében lehetővé vált, hogy a bíróság a nagykorú személy cselekvőképességét csak meghatározott ügycsoportra vagy ügycsoportokra nézve korlátozza, azaz a jogvédelmet a tényleges helyzethez igazítsa. A Ptk. példalózó ügycsoport-listáját a bírói gyakorlat mindössze egy területen, a perindítási képesség korlátozása tekintetében bővítette.²⁰ Az egyéniesítés érdekében a jogalkalmazás is szemléletváltásra szorult, bár „[A]z új rendelkezésekben rejlő lehetőség: a rugalmas, egyénre szabott, csak a szükséges mértékre korlátozott gondnokság alá helyezés a bírói gyakorlatban nehézkesen – jelentős fáziskéséssel – realizálódott.”²¹

¹² Indokolás Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslatához I. kötet. A Váci Kir. Országos Fegyintézet Könyvnyomdája, Vác 1932. 24.

¹³ NÉMETH 1878. 60.

¹⁴ DÁRDAY – SZENTIRMAY – ANGYAL (szerk.) 1928.

¹⁵ Törvényjavaslat 34. §

¹⁶ Törvényjavaslat 417-430. §§

¹⁷ A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény

¹⁸ Az 1952. évi 23. törvényerejű rendelet a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény hatálybalépése és végrehajtása, valamint a személyi jog egyes kérdéseinek szabályozása tárgyában

¹⁹ A cselekvőképességgel, gondnoksággal összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2001. évi XV. törvény

²⁰ BH 2008. 11.

²¹ KÖRÖS 2009. 106.

4. A nemzetközi jogfejlődés tendenciái

A fogyatékossgal élő személyek helyzetével az utóbbi időben nemzetközi szinten is több fórumon kezdtek aktívan foglalkozni. Egyrészt az Európa Tanács égisze alatt született emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezményre²² épülő strasbourgi emberi jogi bírósági gyakorlatból körvonalazódik a jogállamokkal szemben támasztott elvárások rendje.²³ Az Egyezmény 8. Cikke szorosan összefügg ugyanis a cselekvőképesség kérdésével, amely a magán- és családi élet sérthetetlenségét védi. S bár kötelező ereje nincs, „[A]z emberi jogi bírászkodás szempontjából kiemelkedő jelentőségű az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (99) 4. számú ajánlása a cselekvőképtelen felnőttek jogi védelméről.”²⁴ Itt kell említést tenni továbbá az emberi jogok európai biztosának 2012. februári összefoglalójáról²⁵, melyben ajánlasként fogalmazta meg, hogy a tagállamok „[T]öröljék el a teljes cselekvőképtelenséget biztosító mechanizmusokat és a cselekvőképességet kizáró gondnokságot.”²⁶ Fentiekkel összhangban, a fogyatékossgal élő személyek önálló életvitelhez való jogának és társadalmi befogadásának érdekében 2012 júniusában arra tett javaslatot, hogy a tagállamok „biztosítsák, hogy valamennyi fogyatékossgal élő személy rendelkezék a döntéseire kiterjedő cselekvőképességgel, beleértve azokat, amelyek az önálló élethez való jogukat és a társadalomba történő befogadásukat érintik, szükség szerint megfelelő támogatott döntéshozatal útján.”²⁷ Legutóbbi jelentésében pedig az Európa Tanács főtitkára szúrte le általános következtetésként, hogy „[I]gen gyakran a hatóságok a kognitív fogyatékossgal élőket gondokság alá helyezik, amely kényszerű elhelyezéshez, a tisztességes eljáráshoz való hozzáférés hiányához, és a választásokon való részvétel, a házasságkötés és a vagyonkezelés képességétől való megfosztáshoz vezet.”²⁸ A fent hivatkozott források kevés kétséget hagynak afelől, hogy az európai jogfejlődés útja nem térhet le az emberi jogok egyenlő alapon történő biztosításának ösvényéről a fogyatékossgal élő személyek esetében sem.

²² Magyarország az Egyezményt az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvénnyel ratifikálta. Tagállamai mellett az Európai Unió csatlakozása az Egyezményhez szintén napirenden van ld. http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Accession/default_en.asp (letöltve: 2014. 06. 30.)

²³ L. Shtukurov v. Russia (2008), Berková v. Slovakia (2009), Lashin v. Russia (2013), Mihailovs v. Latvia (2013)

²⁴ BOÓC: Észrevételek az értelmi fogyatékossgal élő személyek magánjogi jogállásához – jogösszehasonlító szempontból. In: SÁNDOR (szerk.) 2008. 133.

²⁵ Commissioner for Human Rights: Who Gets to Decide? Right to legal capacity for persons with intellectual and psychosocial disabilities (2012)2 <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1908555> (letöltve: 2014. 06. 30.)

²⁶ Ibid. 5. (a szerző saját fordítása)

²⁷ Commissioner for Human Rights: The right of people with disabilities to live independently and be included in the community (2012)3 5 http://enil.eu/wp-content/uploads/2012/03/CommDH-IssuePaper20123_E.pdf (letöltve: 2014. 06. 30., a szerző saját fordítása)

²⁸ JAGLAND 2014. 54.

Az Európa Tanács intézményei mellett az ENSZ, mint az emberi jogok védelmében központi szerepet játszó nemzetközi szervezet szintén jelentős szerepet vállalt a fogyatékossgal élő személyek jogainak biztosítása terén. A 2008-ban hatályba lépett, a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény rendkívül népszerű: az ENSZ 193 tagállama közül 158 aláírta, és ami a lényegesebb, 143 ratifikálta,²⁹ ahogyan speciális státuszú jogalanyként maga az Európai Unió is. Az Egyezmény sajátossága, hogy a szöveg kidolgozásában a fogyatékosügyi civil szervezetek is aktívan részt vehettek, így a közvetlenül érintettek érdeke és véleménye is kifejezésre juthatott, ami megváltoztatta a nemzetközi egyezmények, mint államok közötti megállapodások kidolgozásának játékszabályait.³⁰ A Nemzetközi Fogyatékosügyi Választmány³¹ több mint 70 nemzetközi, nemzeti és regionális fogyatékosügyi szervezetet fogott össze, hogy „egységsítsék a fogyatékossgal élők hangját”.³²

Úgy tűnik, a fogyatékossgal élők és az őket képviselők mondanivalója akkor meghallgatásra talált az Egyezmény előkészítői körében. Ennek egyik legszembeötlőbb eredménye az Egyezmény 12. Cikkében megfogalmazott törvény előtti egyenlőség követelménye, amely magában foglalja a fogyatékossgal élő személyek jog- és cselekvőképességének másokkal egyenlő alapon való elismerését is.³³ A 12. Cikk tartalmával kapcsolatos tisztánlátás érdekében az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa éves jelentésében foglalkozott a kérdéssel, amelyben a cselekvőképesség szabályozásának polgári jogi aspektusaira is kitért. „Az Egyezmény 12. Cikke megköveteli a részes államoktól, hogy ismerjék el a fogyatékossgal élő embereket mint személyeket a törvény előtt, akik másokkal egyenlő alapon bírnak jog- és cselekvőképességgel (*legal capacity*), beleértve a cselekvési képességet (*capacity to act*) is.”³⁴ Tulajdonképpen a 12. Cikkben foglaltak teljesülése az Egyezményben meghatározott további jogok gyakorlásának feltétele, különösen, ami a lakóhely szabad megválasztásához vagy a házasságkötéshez, a családalapításhoz való jogot illeti, de ide sorolhatjuk az oktatásban való részvételt vagy a gyógykezeléshez való hozzájárulással kapcsolatos jogosultságokat is. Az Egyezményben kifejezésre juttatott szemléletváltás lényege tehát abban áll, hogy a cselekvőképesség gyakorlásához szükséges támogatáshoz való

²⁹ Az Egyezményt Magyarországon a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 2007. évi XCII. törvény hirdette ki.

³⁰ Ld. KÖNCZEI: The struggle for the Rights of People with Disability – From the ghetto of invisibility to a slow and gradual acceptance. In: KÖNCZEI (szerk.): 2009b. 128.

³¹ International Disability Caucus <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/idx05.htm> (letöltve: 2014. 05. 27.)

³² DHANDA 2008. 53. (a szerző saját fordítása)

³³ A 12. Cikk eredeti angol szövege szerint „States Parties shall recognize that persons with disabilities enjoy legal capacity on an equal basis with others in all aspects of life.” A Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 2007. évi XCII. törvény szövegezése szerint: „A részes államok elismerik, hogy a fogyatékossgal élő személyeket az élet minden területén másokkal azonos alapon megilleti a jog- és cselekvőképesség.”

³⁴ „Article 12 of the Convention requires States parties to recognize persons with disabilities as individuals before the law, possessing legal capacity, including capacity to act, on an equal basis with others.” A/HRC/10/48 (2009. 01. 26.) Annual Report Of The United Nations High Commissioner For Human Rights And Reports Of The Office Of The High Commissioner And The Secretary-general 14. <http://www.undg.org/docs/10541/A.HRC.10.48.english.pdf> (letöltve: 2014. 06. 30., a szerző saját fordítása)

hozzáferést a részes államoknak kell megteremteniük, és ennek során az Egyezmény nem tesz különbséget a fogyatékoság jellegétől vagy súlyosságától függően, hanem „kifejezésre juttatja annak lényegi felismerését, hogy még a legsúlyosabb fogyatékosággal élő személyek is rendelkeznek cselekvőképességgel és kiterjed rájuk az Egyezmény hatálya.”³⁵

Annak ellenére azonban, hogy az ENSZ Fogyatékosággal Élő Személyek Jogainak Bizottsága egyértelművé tette abbéli elvárását, hogy a részes államokban a helyettes döntéshozatalt váltsa fel a támogatott döntéshozatal,³⁶ az egyes államok eltérően vélekednek ennek kizárólagos megvalósításáról, és a reakciójuk sok esetben nemleges. Az értelmezés kérdése – ezáltal a részes államokra háruló kötelezettségek mértékének meghatározása – továbbra is aktuális, ezt jelzi, hogy nemrég – 2014. április 11-én – zárult le a Bizottság által közzétett, *Általános kommentár a 12. Cikkhez: A törvény előtti egyenlő elismerés*³⁷ című tervezet vitája. A további iránymutatás érdekében elfogadott magyarázat értelművé teszi, hogy „[A] részes államok azon kötelezettsége, hogy felváltsák a helyettes döntéshozatali rendszereket a támogatott döntéshozatallal, megköveteli mind a helyettes döntéshozatali rendszerek eltörlését, mind a támogatott döntéshozatali alternatívák kifejlesztését. A támogatott döntéshozatali rendszerek kiépítése a helyettes döntéshozatali rendszerek fenntartásával párhuzamosan nem elegendő az Egyezmény 12. Cikkének való megfeleléshez.”³⁸

5. Az új Ptk. cselekvőképességi rendszere

Felmerül a kérdés, vajon megfelelően illeszkednek-e a nemzetközi szabályozási környezetbe az újonnan megalkotott magyar magánjogi kódex vonatkozó rendelkezései, vajon a nemzetközi fórumokon elhangzottak éreztették-e itthon is a hatásukat? A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: új Ptk.) a korábbi szabályozáshoz hasonlóan lehetőséget nyújt a nagykorú személy cselekvőképességének kizárására – teljes korlátozás címén –, bár az a korábbiakkal ellentétben végleges jelleggel már nem rendelhető el, a cselekvőképesség részleges korlátozása pedig csak egyes ügycsoportokra kiterjedően lehetséges. Azon túl, hogy ezek az ügycsoportok lehetnek vagyoni vagy személyi jellegűek, több fogódzót a törvény „Az ember mint jogalany” című Második Könyvében nem tartalmaz, a korábbi Ptk. példálózó felsorolását a joggyakorlat általi rugalmatlan alkalmazása miatt nem tartotta fenn. E

³⁵ DINERSTEIN 2012. 9. (a szerző saját fordítása)

³⁶ European Agency for Fundamental Rights: Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems <http://fra.europa.eu/sites/default/files/legal-capacity-intellectual-disabilities-mental-health-problems.pdf> 16. (letöltve: 2014. 06. 30.)

³⁷ Committee on the Rights of Persons with Disabilities: Draft General Comment on Article 12 - on Equal Recognition before the Law <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/DGCArticles12And9.aspx> (letöltve: 2014. 06. 30.)

³⁸ Committee on the Rights of Persons with Disabilities: General Comment No 1. (2014) Article 12: Equal recognition before the law 6. http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1&Lang=en (letöltve: 2014. 06. 30., a szerző saját fordítása)

megoldás mellett is elképzelhető ugyanakkor, hogy a bírói gyakorlat ragaszkodni fog az addig alkalmazott, bevált kategóriákhoz. Túlzás lenne azonban azt állítani, hogy az ügycsoportok meghatározásától a törvény teljes egészében tartózkodik, mivel a Családi Jog, a Kötelmi Jog és az Öröklési Jog Könyvekben egész katalógusát adja a „választható” ügycsoportok körének. A belátási képesség csökkenése azonban önmagában nem alapozhatja meg a cselekvőképesség korlátozását, ha az érintett „*egyéni körülményeinek, családi, társadalmi kapcsolatainak*” köszönhetően részesül abban a támogatásban, ami az ügyei viteléhez szükséges.³⁹ Ennek hiányában is lehetőség van azonban a cselekvőképesség korlátozása nélkül segítség igénybevételére támogatott döntéshozatal formájában, illetve önrendelkezésre az előzetes jognyilatkozat útján.

Még a törvény elfogadása előtt civil szervezetek egész sora foglalt állást az új Ptk. rendelkezéseiről,⁴⁰ és fejtették ki abbeli álláspontjukat, hogy a részben megújult cselekvőképességi és gondnoksági szabályok nem teljesítik az ENSZ Egyezményben foglalt követelményeket, és nem felelnek meg az Alkotmánybíróság által korábban az alapjogok korlátozásáról lefektetett szükségességi-arányossági tesztnek. Az, hogy a cselekvőképesség részben megújult, új Ptk.-beli szabályai megfelelnek-e az Egyezménynek, valóban csak óvatos helyeslésre adhatott volna okot, hiszen a gondnokság alá helyezés gyakorlatában nem irányoz elő érdemi változást, mivel a támogatott döntéshozatal alkalmazásának elsődlegességére nehezen lehetne következtetni. Mielőtt azonban ennek gyakorlati megvalósulásáról bármilyen tapasztalatot szerezhettünk volna, az Alkotmánybíróság rövidre zárta ezt a vitát. Az új Ptk. 2:22. § (1) és (2) bekezdésének⁴¹ megsemmisítésére irányuló indítványt az Alkotmánybíróság 11/2014. (IV. 4.) AB határozatában elutasította, tekintettel arra, hogy a cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság elrendelése is csak egyedi bírósági döntés eredménye lehet, melynek során a bíróság mérlegeli – a mentális zavar fennállásán túlmenően – az egyén családi és társadalmi kapcsolatait, amelyek pótolhatják a gondnokság alá helyezés szükségszerűségét. S bár a cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság valamennyi jognyilatkozatra kiterjed, a határozat szerint „*[A] Ptk. szerinti akár teljes cselekvőképesség-korlátozás csak a jogügyletekben korlátozza a gondnokoltat, egyéb – joghatással nem járó – cselekvéseiben, tehát személyes szabadságában nem.*” Így tulajdonképpen a cselekvőképességükben részlegesen korlátozott személyek számára a bíróság biztosítja a magánélet védelmét azáltal, hogy egyedileg állapítja meg a korlátozással érintett ügycsoportokat, az Egyezmény 12. Cikkének való megfelelést pedig a támogatott döntéshozatal és az előzetes jognyilatkozat lehetővé tétele biztosítja. Alig néhány nappal az

³⁹ Az egyéni körülmények, a családi és társadalmi kapcsolatok a fogyatékos és képességmérés szociális (társadalmi) modelljének felelnek meg, hiányzik azonban az emberi jogi modellnek megfelelő képességalapú, folyamatos fejlesztést szem előtt tartó és eset/döntés specifikus képességmérés koncepciója. Ld. JAKAB 2012. 19-20.

⁴⁰ Vö. http://www.efoesz.hu/download/ptk_velemeney.pdf (letöltve: 2014. 06. 30.)

⁴¹ Ptk. 22. § (1) *A cselekvőképtelen nagykorú jognyilatkozata semmis, nevében gondnoka jár el.*
22. § (2) *A cselekvőképtelenség miatt nem semmis a cselekvőképtelen nagykorú által kötött és teljesített csekély jelentőségű szerződés, amelynek megkötése a mindennapi életben tömegesen fordul elő és különösebb megfontolást nem igényel.*

Alkotmánybíróság döntését követően fogadta el az ENSZ Fogyatékossgal Élő Személyek Jogainak Bizottsága a fent hivatkozott *Általános kommentár* szövegét, amely az Alkotmánybíróság döntésétől érzékelhetően eltérő utat jelöl ki a részes államok jogalkotása és joggyakorlata számára.

A cselekvőképesség szabályozásának új irányait tekintve, bár a cselekvőképesség tartalmi határainak megvonása továbbra is tipikusan a nemzeti jogalkotás hatáskörébe tartozik, korlátozásának mértékét pedig egyedi ügyben – az orvosszakértői véleményen alapuló – bírósági ítélet határozza meg, a nemzetközi jog egyre ambiciózusabb a tekintetben, hogy ezt a személyállapotot a kérdést az érdeklődése – és testületeinek ellenőrzése – alá vonja. Ez a folyamat mind az ENSZ, mind az Európa Tanács intézményrendszerén belül megfigyelhető. A nemzetközi egyezményekben részes államok igyekezete a fogyatékossgal élő személyek társadalmi integrációja iránt sokszor mégis a deklaráció szintjén marad, mivel a cselekvőképesség korlátozásának tekinthető gondnoksági rendszer érdemi felülvizsgálatára nehezen bírhatóak rá. A jogalkotási lépéshátrány természetesen a hazai jogalkalmazásnak sem kedvez, noha a bíróságoknak lehetőségük van ítéleteikben a nemzetközi egyezményekben foglaltakra is hivatkozni. Feltehetően azonban az Alkotmánybíróság a cselekvőképesség korlátozásának gyakorlatát hosszú időre rögzítette, megőrizve a jogalkotó által preferált érdekvédelmi rendszer jelenlegi vonásait, így tehát a fogyatékossgal élők hangjára egyelőre mégsem nyílt ki a szélesebb körű önrendelkezésnek teret engedő ajtó.

Felhasznált irodalom

DÁRDAY Sándor – SZENTIRMAY Ödön – ANGYAL Pál (szerk.): Magyarország Magánjogi Törvénykönyve (Törvényjavaslat) In: Igazságügyi Törvénytár I. Budapest 1928.

DE BURCA, Grainne: The EU in the Negotiation of the UN Disability Convention *European Law Review*, Vol. 35, No. 2, 2010; Fordham Law Legal Studies Research Paper No. 1525611. <http://ssrn.com/abstract=1525611> (letöltve: 2014. 06. 30.)

DHANDA, Amita: Constructing a new Human Rights Lexicon: Convention on the Rights of Persons with Disabilities Sur – *International Journal on Human Rights* Vol. 8, 2008. 43-60.

DINERSTEIN, Robert D.: Implementing Legal Capacity Under Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities *Human Rights Brief* Vol. 19. No. 8. 2011-2012. 8-12.

HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai Gondolat*, Budapest 2006.

JAGLAND, Thorbjørn: State of democracy, human rights and the rule of law in Europe – Report by the Secretary General of the Council of Europe SG (2014)1 http://hub.coe.int/c/document_library/get_file?uuid=5df90407-7663-4361-b5fb-1bbcc84c9fa0&groupId=10227 (letöltve: 2014. 06. 30.)

JAKAB Nóra: Cselekvőképesség az új Ptk. Javaslatban – egytized rész, ami látszik és kilentized, ami mögötte van, *Családi Jog* 2012. X. évf. 3. szám 1-22.

KÖNCZEI György (szerk.) A funkcióképesség, a fogyatékoság és az egészség nemzetközi osztályozása (Fogyatékoságtudományi tanulmányok/ Disability Studies XX., Eötvös Loránd Tudománygyetem, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest 2009. <http://mek.oszk.hu/09700/09756/09756.pdf> (letöltve: 2014. 06. 30.)

KÖNCZEI György (szerk.) Disability: Good practices (Hungary) (Disability Studies /Fogyatékoságtudományi tanulmányok/ XVII., 1st edition, Eötvös Loránd University, Bárczi Gusztáv Faculty of Special Education, Budapest 2009. <http://mek.oszk.hu/09700/09751/09751.pdf> (letöltve: 2014. 06. 30.)

KÖRÖS András: „Jót s jól” - helyes célok, alkalmatlan megoldások a cselekvőképesség tervezett szabályozásában *Magyar Jog*, 52. évf. 2. sz. 2009. 104-112.

NAGY Zita Éva (szerk.): Az akadályozott és az egészségkárosodott emberek élethelyzete Magyarországon. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest 2011.

NÉMETH Péter: A gyámság és gondnokság. Az 1877:XX. törvénycikk magyarázata az erre vonatkozó Bel- és Igazságügyministeri rendeletekkel, és irománypéldákkal. Athenaeum, Budapest 1878.

QUINN, Gerard – FLYNN, Eilionóir: Transatlantic Borrowings: The Past and Future of EU Non-Discrimination Law and Policy on the Ground of Disability. *The American Journal of Comparative Law* Vol. 60, Issue 1, 2012. 23-48.

SÁNDOR István (szerk.): Az értelmi fogyatékosággal élők helyzetének jogi aspektusa és az új Polgári Törvénykönyv tervezete. ÉFOÉSZ, Budapest 2008.

SZLADITS Károly (szerk.): A magyar magánjog I. Grill, Budapest 1941.